

La ciutat de Girona segons un gravat d'Adam Perelle, del segle XVII.

Les excel·lències socioculturals del gremi de fusters de Girona a final del set-cents

Javier Antón

O riginàriament, els fusters havien estat agermanats amb els mestres de cases, però des de 1641 formaven una confraria independent. Malgrat tot, mantienien com a sants benefactors els Quatre Màrtirs, als quals varen addicionar el patriarca sant Josep –igual que els fusters de Barcelona–, davant els quals cremava contínuament una llàntia d'oli al claustre de la Catedral. Assistien a les processons de Dijous Sant portant el pendó, mentre que els mestres de cases conduïen el pas de quan aixecaren Crist amb la Creu.

El gremi de fusters aplegava també les especialitats de torner, boter i, fins 1782, escultor.

El 27 d'abril d'aquell any, una Real Cèdula de Sa Majestat alliberava els professionals de les «Nobles Arts» –pintors,

escultors i arquitectes– de les opressions que imposaven els gremis. Malgrat tot, els fusters gironins varen continuar empaitant els onze escultors de la ciutat i arribaren a promoure un plet davant la Reial Audiència de Barcelona contra el jove escultor Josep Barnoya, un dels voluntaris que, junt amb l'argenter Joan Estebanell, s'havia ofert gratuïtament a l'Ajuntament per ensenyar dibuix als aprenents dels gremis de la ciutat(1). Finalment, una instància del rei datada el 8 de maig de 1786 dictava que no es destorbés més l'esmentat Barnoya en el seu ofici d'escultor.

No en va, els escultors constituïen, amb orgullosa distinció, l'aristocràcia cultural i el virtuosisme creador dintre d'un gremi que precisament es caracteritzava pel seu elevat nivell d'alfabetització, la seva cohesió interna i les seves avantguardistes formes de solidaritat.

Una germandat assistencial

Malgrat l'escassetat dels fons del gremi, que continuament exposava els seus associats a aportacions avançades o a augments desproporcionats de les taxes, al 1780 aquests crearen una germandat per tal d'ajudar els seus membres en cas de malaltia, per a mantenir les seves famílies i poder millorar ells mateixos amb escudelles i medecines. Aquesta iniciativa prosperà a Girona de la mà de l'il·lustre Agustí Cabot, fuster arquitecte oriünd de Sant Andreu de Llavaneres, del bisbat de Barcelona, i col·laborador en la construcció de l'hospici de la ciutat, al qual, possiblement li havien arribat ressons de la fervent activitat benèfica que els gremis barcelonins estaven portant a terme des de després de la Guerra de Successió. D'aquests projectes assistencials, desmitificats en bona mesura per Pere Molas, tan sols són coneguts a Girona els impulsos dels fusters i, al 1787, dels terrissers(2).

L'ingrés a l'«enfermeria» del gremi de fusters era voluntària per als mestres i per als seus fills que habitaven a la ciutat de Girona. La quota d'entrada era de 10 sous per als mestres i 15 per als fills i la contribució mensual era d'un sou i sis diners. Aquells associats que queien malalts i podien demostrar la seva malaltia presentant el certificat d'un metge rebien un subsidi de 6 sous diaris per un espai màxim de dos mesos. Aquesta assignació s'efectuava sempre que l'associat estigués al corrent dels seus pagaments o el seu deute no fos superior a un parell de mesos, és a dir, de 3 sous. El subsidi no afectava els casos de vellesa que freqüentment impedièn de treballar ni aquells que havien emmalaltit de mals mundans com les borratxeres o les batusses. També, l'«enfermeria» va establir un torn de vetlles i viàtics per als casos més greus.

Un col·lectiu molt lletrat

Al 1787 el gremi de fusters estava integrat per 62 mestres, 8 fadrins i 21 aprenents. Els 91 associats d'aquest any possiblement representaren el punt culminant en les dimensions d'aquesta confraria durant tot el set-cents. Al 1719 exercien aquesta professió 17 individus, i al 1804, 87. D'aquests 91, els 69 que tenien més de 19 anys estaven domiciliats en la seva majoria als

COZOS, QUE EN ALABANZA DE LOS SANTOS MARTYRES, PAULINO, Y CICI,

Se cantan en la Fiesta, que annualmente les tributa la Hermandad de Mancohos
Carpinteros de Barcelona, como a sus especiales Abogados.

Pues cantamos las Coronas
de vuestros nobles ardores;
Santos Paulino, y Cici
feais nuestros Protectores.
Aunque falisteis al Mundo,
en el Lugar de la Pena,
fue nacimiento fequido
subirle a mejor estera:
De vuestra luz verdadera
branzateis los primeros;
Santos Paulino, y Cici
feais nuestros Protectores.
De Carpintero se vió
vuestro continuo exercicio,
y siempre en él se esmeró
para apartarle del vicio:
Este fue el primer indicio
de vuestros altos fervores;
Santos Paulino, y Cici
feais nuestros Protectores.
En Ultramar, un Peon
cayó, y espirando eflaba,
y por vuestra santa oracion
falle fu calda hallada:
Porque vivo le miraba

con tales intercessores;
Santos Paulino, y Cici
feais nuestros Protectores.
Vista, y palabra bolvisteis,
a los Mudos, y a los Ciegos,
otros milagros hiciesteis
escuchando muchos ruegos:
Con estos fecundos riegos
produxisteis a Dios flores;
Santos Paulino, y Cici
feais nuestros Protectores.
A la Ciudad de Geronas,
vuestro viage empredeis,
pero Rufino no abona
la habilidad que tenéis:
Que en Idolos la empleeis
quiere con muchos rigores;
Santos Paulino, y Cici
feais nuestros Protectores.
Esta sentencia cruel,
vuestra fè la desprecia,
y con dictamen muy fiel
el padecer resolvió:
En el punto que os prendió
dististeis a Dios loores;

Santos Paulino, y Cici
feais nuestros Protectores.
Fue grande vuestra constancia
en padecer los tormentos,
no temiendo la arrogancia
de aquellos Lobos fangientos:
Con hermaados concetos
confundiais sus errores;
Santos Paulino, y Cici
feais nuestros Protectores.
Vuestra vida fe acabó
coronados el Cielo,
y vuestra sangre triunfó
de Rufino, y fu desvelo:
No faltaros con mucho anhelo
pedimos vuestros favores;
Santos Paulino, y Cici
feais nuestros Protectores.

BURLA.

Pues cantamos las Coronas
de vuestros nobles ardores;
Santos Paulino, y Cici
feais nuestros Protectores.

V. Exultabunt Sancti in Gloria.

R. Letabuntur in cubilibus suis.

OREMUS.

Deus, qui nos concedis, Sanctorum Martyrum tuorum Paulini, & Cicii, solemniter colere: da nobis in aeterna beatusuine de eorum societate gaudere. Per Christum Dominum nostrum. R. Amen.

Barcelona: En la Imprenta de los Herederos de María Angela Martí, Plaza de San Jaime.

Paulí i Scici, dos dels quatre Sants Màrtirs de Girona, eren advocats i protectors dels fusters barcelonins.

carrers de les Ballesteries (16 subjectes), Calderers (10), Barca (7) i Cort Reial (7), i només 11 eren propietaris de les cases que habitaven. No hi havia entre els membres d'aquest gremi cap gran propietari urbà, ja que els que posseïen més immobles eren Pere Ribas (4 cases) i els anteriorment esmentats Josep Barnoya i Agustí Cabot, que cadascun d'ells tenia 3 cases(3).

Malgrat el notori desequilibri econòmic i cultural que caracteritzava els individus agrupats sota el rètol de fusters, aquests professionals constituïen un dels gremis més alfabetitzats de la ciutat de Girona. Si el nivell d'alfabetització dels membres de 21 gremis que treballaven a la ciutat de Girona el 1787 era del 75%, els fusters arribaven a un índex del

87%. Dels 69 associats, s'ha localitzat als llibres de protocols sota l'imperatiu de signar a 63 i d'aquests, només 8 varen declarar al notari que no firmaven per no saber escriure. Per això, un testimoni, amb el seu consentiment, ho va haver de fer per ells(4).

Encara que el gremi de fusters fos un col·lectiu molt lletrat, gairebé la meitat dels seus confreres no eren originaris de la ciutat de Girona, sinó que procedien de diferents pobles del bisbat. La majoria dels fusters s'enquadren en un dels pols sociològics en què es pot dividir el gremi. En primer lloc, seguint la inclinació predominant, aquells fusters que sabien signar i que eren fills de pares també fusters de la ciutat de Girona (aquests representaven el 40% dels agre-

miats localitzats en la seva procedència geogràfica); en segon lloc, els fusters que sabien signar i els seus pares treballaren a poblacions diferents a la ciutat de Girona en oficis al marge de la fusteria (representaven el 26% dels casos). Aquesta immigració instruïda estava formada per fills de jornalers, pagesos, artesans i, fins i tot, de professionals més considerats, com són els casos dels fills d'un cirurgià de Banyoles i un notari de la vila de Cassà de la Selva. Aquests professionals originaris de poblacions de fora de Girona s'assentaven a la ciutat casant-se sobretot amb filles d'artesans.

Esposar una filla del gremi amb un membre aliè a la confraria que volgués entrar-hi era com dotar-la amb 100 lliures, ja que aquesta era la quantitat establerta a partir de 1772 com a quota d'entrada a mestre per a aquells que no eren fills ni estaven casats amb filles del gremi. D'aquesta manera, segons rumiaven els mateixos agremiats, s'evitava que les filles sortissin del mateix cos en què havien estat criades, se les feia més atractives als seus pretendents i s'aconseguia una major comoditat per a col·locar-les. Ara bé, l'aixovar de les filles dels fusters no tan sols incloïa materialitats. De les sis dones localitzades capaces de firmar casades amb fusters, quatre eren filles del gremi i les altres dues restants procedien de la confraria de passamaners. Totes eren, per tant, de la capital del corregiment, joves a l'entorn dels 30 anys i beneficiàries d'una consolidada tradició gràfica i cultural. Entre les hàbils per subscriure, per exemple, hi havia dues filles de l'esmentat escultor Josep Barnoya; la cònjuge de l'anomenat Pere Ribas, Rosa Glaudís, procedent d'una família en què els pares també consumien escriptura, i Narcisa Pagès, que va contraure matrimoni amb el fill de l'al·ludit notari de Cassà de la Selva. Aquestes 6 noies avantatjades representaven el 17% del conjunt de les dones maridades amb fusters trobades en la seva competència gràfica. De 35, 29 es varen declarar ignorants per a escriure davant dels escrivans. Tot i així, el seu nivell d'instrucció, junt al de les dones dels manyans, era el més alt de les mullers dels agremiats de la ciutat de Girona. Només entre les consorts dels grups socials i professionals més preeminentes —com notaris, advocats, nobles, argenters, apotecaris, caudífics o droguers— aquest índex tan minso arribava a nivells a l'entorn del

NUEVO ARTE
DE COCINA,
AÑADIDO EN ESTA UL-
tima Impresion.
SACADO
DE LA ESCUE-
LA DE LA EXPERIENCIA
ECONOMICA.
SU AUTOR.
JUAN ALTAMIRAS.
CON LICENCIA.

GERONA: Por JOSEPH BRÓ, Impresor
del REY Nuestro Señor, en la Calle
de las Ballesterias.

El fuster Jeroni Prats va comprar
el Nuevo arte de cocina quinze anys abans
que s'edités a Girona.

75%. Per tant, encara les dones dels fusters en general continuaven valorant l'escriptura com un mèrit afegit i, quasi sempre, intranscendent.

Els bressols que no esperonaven les vocacions per la ploma tenien les descripcions sociogeogràfiques següents: el 70% de les consorts il·letrades dels fusters havien nascut a la ciutat de Girona i eren filles d'agremiats. Encara que, per a competir en el mercat matrimonial, l'escriptura no va poder rivalitzar amb la resta de les feines del sexe femení, progressivament, la instrucció filantròpica de les donzelles fou un signe definitori d'una superior categoria. Una vàlua amb la qual es podia optar a matrimonis més satisfactoris, ja que podia constituir un element que col·laborava en l'ascensió social. Maria, una altra filla del cèlebre escultor Josep Barnoya —pèrita en l'escriptura com dues de les seves tres germanes—, estava casada el 1787 amb un cirurgià originari de la població fronterera de la Jonquera. El plançó d'ambdós es convertí, a principi del vuit-cents, en un il·lustre metge, autor d'una curiosa tesi doctoral sobre les passions que fou llegida a la Universitat de Montpeller al 1809(5).

Biblioteques especialitzades

Lògicament, el nivell cultural de l'aristocràcia menestral anava més enllà de la capacitat de signar o fer un ús ins-

trumental de l'escriptura. Alguns individus posseïen una petita biblioteca amb títols especialitzats del seu art junt amb obres de caràcter general que els diferenciaven de la resta dels seus companys. Entre els fusters i escultors gironins no han quedat gaires proves documentals que avalin les excel·lències culturals de certs associats d'aquest gremi. Dels 19 inventaris *post-mortem* de membres de la confraria dels Quatre Màrtirs que hi ha escripturats a les notaries de Girona durant la segona meitat del segle XVIII, només dos esmenten la presència de llibres. Un d'ells és el d'Esteve Figueras, un fuster que vivia al carrer de les Ballesteries en què només se cita «una sort de papers de planuas, comptes y diferents llibres de arquitectura». A l'altre, que correspon a l'inventari d'Agustí Cabot, es desgrana la seva biblioteca en títols més o menys difícils d'identificar(6).

Agustí Cabot vivia a la Cort Reial, a prop dels Quatre Cantons. Posseïa 48 títols que formaven sis dotzenes de volums entre obres d'arquitectura, filosofia, retòrica, gramàtica i clàssics. Tenia situada la seva biblioteca en una estança del segon pis, a la part de ponent. En aquella sala s'acomodaven un llit pintat, divuit cadires —dotze de vermelles i sis de verdes—, cinc quadres, un Sant Crist, una taula amb faristol, dos rellotges de sorra, dues brúixoles, un estoig amb dos compassos, dues paral·leles de fusta, una ploma, una esquadra i un regle de metall. En aquest espai, el mestre Cabot realitzava els seus plànols i consultava els seus llibres, que estaven endreçats en un nínxol de la paret, igual que on acostumaven a conservar-los els antics romans, als *nidi* (nius), com va dir humorísticament Marcial en els seus *Epigrames*.

Entre els llibres d'arquitectura guardava les famoses obres dels renaixentistes italians Andrea Palladio (1518-1580) i Jaume Barozio, conegut com el Vignola (1507-1573); tractats molt difosos durant el segle XVIII com la *Escuela de arquitectura civil* de Atanasio Brizguz; títols difícils de filiar com els registrats com una *Arquitectura de cantaria*, un *Llibre dels edificis antics de Roma* (pot ser el de Pere Màrtir Felini), un *Llibre de varios edificios* o un *Llibre de las principales ciutats de Europa*. També atresorava un tom dit *Práctica de Perspectiva*, molt probablement l'obra publicada a Venècia el 1596 per Luiggi

Germà, Just, Paulí i Scici, els quatre Sants Màrtirs de Girona, en un relleu gòtic del segle XV, encastat a les voltes de la plaça del Vi.

Sirigati, i un llibre del virtuós argenter i gravador lleonès del segle XVI Juan de Arfe possiblement la seva *De varia commensuración para la escultura y Arquitectura*. Entre els llibres més propis del tallista o escultor posseïa un *Llibre de astàtuas de Roma* i un *Llibre de Astàtuas per diseños*, que contenia els teatres principals d'Europa; disposava d'un parell de volums que tractaven sobre decoració, un *Llibre de florons* i un altre dit *Ornaments de Arquitectura civil*, i, finalment, se servia d'un llibre dit *Tractat de barnices y xaroles*.

Entre les obres de filosofia podia llegir Erasme, la *Summa* de Sant Tomàs i la *Philosophia juxta inconcussa tutissima-que Divi Thomae dogmata* del francès Antoni Goudin (1639-1695); de retòrica, disposava dels famosos manuals de Francesc Pomey i Domènec de Colònia; de gramàtica, tenia 2 toms de sinònims, dues prosòdies i una gramàtica francesa, i d'autors clàssics, conservava obres de Ciceró, Juvenal, Marcial, Horaci, Virgili, Ovidi i Ciprià. Al contrari del que era normal a les biblioteques de l'època, disposava de pocs volums religiosos, entre els quals destaquen el popular *Flos sanctorum* i l'obra *Regula cleri* de Jacob Planat, publicada a Girona al 1755.

També és possible detectar l'interès de certs fusters pels llibres mitjançant les compres que feien als encants. Durant la segona meitat del set-cents, cinc membres del gremi s'emportaren algun volum exposat a la subhasta pública. Les adquisicions, per exemple, de Jeroni Prats al 1755 foren un *Arte de cocina* –probablement el

d'Altamira, publicat a Girona a l'oficina de Josep Bro al 1770– i un llibre titulat *Experiencias amor fortuna*. Per aquestes dues obres pagà la quantitat de 4 sous i sis diners i encara al 1763, per un altre llibre, arribà a desembutxar 7 sous i 6 diners, més de la meitat del seu jornal.

Els llibres d'aquests personatges superaven en molt les possibilitats culturals de la majoria i evidenciaven l'extraordinària diferenciació que hi havia entre individus que eren catalogats dintre d'una mateixa etiqueta. Tot i així, els fusters, a final del segle XVIII, havien arribat a un grau molt elevat d'adaptació a una definició molt concreta d'alfabetisme fonamentat en el límit de la suficiència després de diversos segles de tradició. A conseqüència de la davallada demogràfica que varen suposar els conflictes bèl·lics de la Guerra Gran (1793-1795) i la Guerra de la Independència (1808-1814), la població de la ciutat de Girona experimentà pèrdues molt dràstiques que només varen ser compensades per la contínua afluència d'immigrants procedents dels pobles del corregiment, però els nous ja no s'integraren en un sistema gremial en descomposició, sinó que ampliaren les files dels assalariats sense exigències ni aspiracions culturals. Dels 118 fusters que hi havia al 1860 només 91 (77%) declararen que sabien llegir i escriure(7). El redreç cultural va estar íntimament lligat amb el procés de proletarització dels productors urbans.

Javier Antón Pelayo és historiador.

Notes

1. Arxiu Històric Nacional, «Consejos», llig. 6.871, exp. 7 i MARQUÉS i SUREDA, Salomó: *De l'escola de dibuix a l'escola municipal de belles arts (200 anys de projectes i realitats)*, Ajuntament de Girona, Girona, 1990. El pare de Josep Barnoya, que també es deia Josep, va construir al 1756 un magnífic retaule de sant Miquel per a la capella de Santa Maria i Sant Miquel que estava en la casa del consell de la ciutat. PLA CAR-GOL, Joaquim. *Girona arqueològica y monumental*, Dalmau Carles Pla, Girona-Madrid, 1949, pàg. 209.
2. MOLAS RIBALTA, Pere. *Los gremios barcelonenses del siglo XVIII*, Confederación Española de Cajas de Ahorro, Madrid, 1979, pàg. 105-109. El projecte assistencial dels fusters es pot consultar a l'Arxiu Històric de Girona, notaria de Girona 8, núm. 680 (1780), f. 69 i el dels terrissers a l'Arxiu Històric de Girona, Manual d'acords, l.l.l., núm. 393 (1787), fs. 224-236.
3. A.H.C.G., Padrans, VIII.1.4, llig. 10 (Padró de l'any 1787). Les dades de l'any 1719 han estat extretes de BOADAS i RASET, Joan. *Girona després de la Guerra de Successió. Riquesa urbana i estructura social al primer quart del segle XVIII*, Institut d'Estudis Gironins, Girona, 1986, pàg. 74.
4. Les dades sobre l'alfabetització han estat extretes d'ANTÓN PELAYO, Javier. *La herencia cultural. Alfabetización y lectura en la ciudad de Girona (1747-1807)*, tesi doctoral, Departament d'Història Moderna i Contemporània, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 1996. Un avançament de les dades i certes qüestions metodològiques sobre l'alfabetització prencenal es poden trobar a id.: «L'alfabetització en blanc i negre. Apunts quantitius sobre la ciutat de Girona al 1787», *L'Avenç*, 199 (gener 1996), pàg. 44-47. Les dades totals del quadre I, que varen sortir equivocades, varen ser esmenades a la fe d'errades del número 200.
5. VIÑAS BARNOYA, Narcís F.J. *Essai sur les passions de l'âme considérées comme cause de maladies*, Jean Martel, Montpellier, 1809. Sobre els estudiants de medicina gironins a Montpellier, ALCALDE i DALMAU, Ramon. *La Fundació Bruñera. 500 anys de relació mèdica entre Girona i Montpellier*, Ajuntament de Girona-Col·legi Oficial de Metges de la província de Girona, Girona, 1992.
6. L'inventari d'Esteve Figueras a A.H.G., notaria de Girona 9, núm. 678 (1795), f. 72 i el d'Agustí Cabot a A.H.G., notaria de Girona 6, núm. 900 (1793), fs. 196-196v.
7. MARTÍNEZ PENÍN, Francisca. *La alfabetización en la ciudad de Girona en la segunda mitad del siglo XIX*, treball d'investigació, Facultat de Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 1991, pàg. 120.